

Kürâunneml'in *el-Münecced Fi'l-Luğa*'sında Hadisle İstishâd*

Şeyma Savaş**

Ramazan Ege***

Öz

Bu çalışmanın amacı, Kürâunneml' in *el-Münecced fi'l-luğa* isimli müşterek lafız sözlüğünde istishâd amaçlı kullandığı hadisleri incelemek ve müellifin hadisle istishâd yöntemini ortaya koymaktır. Arap dili çalışmalarında önemli bir yer tutan istishâdın amacı, başta Kur'ân âyetleri, fasih Arap şiiri ve hadisler olmak üzere güvenilir dil kaynaklarından alıntı yoluyla nahiv kurallarının ve mânânın sağlam bir zemine oturmasını sağlamaktır. Hz. Peygamber'den lafzen veya mânen aktarılan hadislerin delil olarak kullanılması şeklinde tanımlanabilecek olan hadisle istishâd, tartışmalara konu olsa da dilciler tarafından erken dönemlerden itibaren kullanılan bir yöntem olagelmıştır. Hicrî yedinci yüzyılda hadisle istishâd üzerine tartışmalar ön plana çıkmış, farklı görüşler ortaya atılmış, bazı dilciler hadisle istishâdı câiz görmezken, bazıları câiz görmüştür. Üçüncü görüş ise, hadisle istishâdın belirli kurallar dâhilinde câiz olabileceği yönündedir. İlk asırlarda hadisle istishâd konusunda sözlükçüler, nahivcilere göre daha esnek davranmışlardır. Nitekim erken dönemdeki sözlüklerde, aynı dönemdeki nahiv eserlerine göre hadisle istishâda daha fazla başvurulduğu görülmektedir. Hicrî üçüncü yüzyılın sonlarında Mısır'da yaşamış, sözlük bilimi alanında eserler vermiş, kendinden sonra gelen sözlükçüleri etkilemiş bir dilci olan Kürâunneml'in (ö.310/922) *el-Münecced fi'l-luğa* isimli sözlüğü de bunlardan biridir. Günümüze ulaşmış en kapsamlı ve eski müşterek lafız sözlüğü olan *el-Münecced fi'l-luğa*'da Kürâunneml, sözlüğün maddelerine yaklaşık 15 hadisle istishâdda bulunmuştur. Bu makalede, Arap dilinde hadisle istishâd olgusu ele alınacak, Kürâunneml ve *el-Münecced fi'l-luğa* tanıtılacak, eserin hadisle istishâd yöntemi ve kullanılan hadisler detaylı şekilde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Kürâunneml, Kürâ', *el-Münecced fi'l-luğa*, Hadisle istishâd, Sözlük bilim, Müşterek lafız.

The Inference of Hadith in Kürâ' al-Naml's al-Munajjad fi al-Luğa

Abstract

The aim of this study is to examine the use of hadiths for istishhâd (inference) in the lexicon *al-Munajjad fi al-luğa* by Kürâ'al-Naml and to shed light on the author's method of citing hadiths. Istishhâd, which holds a significant place in Arabic linguistic studies, aims to establish firm foundations for grammatical rules and

* Bu makale, Prof. Dr. Ramazan Ege danışmanlığında hazırlanan *el-Münecced fi'l-luğa'da Çok Anlamlılık* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı.
e-mail: seyma.savas@usak.edu.tr, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6522-4254>.

*** Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı.
e-mail: egeramazan66@gmail.com, **ORCID:** <https://0000-0002-5749-510X>

Atıf/Citation: Savaş, Şeyma – Ege, Ramazan. "Kürâunneml'in el-Münecced Fi'l-Luğa'sında Hadisle İstishâd". *BAİD* 20 (Aralık 2024), 91-113.

meanings by citing reliable linguistic sources, primarily the Qur'ân, eloquent Arabic poetry, and hadîths. Using hadîths, either verbatim or in meaning, as linguistic evidence has been a subject of debate but was employed by linguists from early periods. In the seventh century hijrî, discussions on the use of hadîths for istishhâd emerged, leading to differing views among linguists. Some deemed it permissible, others did not, while a third group accepted it under certain conditions. Lexicographers were generally more flexible on this matter than grammarians. In the early centuries, lexicographers were more willing to use hadîths for linguistic citation (*istishhâd*) compared to grammarians. This is evident from the more frequent use of hadîths in early lexicons than in grammatical works of the same period. One such lexicon is *al-Munajjad fî al-luğa* by Kürâ'al-Naml, a lexicographer who lived in Egypt during the late third century hijrî (d. 310/922) and influenced subsequent lexicographers. His work, the most comprehensive and oldest surviving lexicon of polysemous terms, includes approximately 15 hadîth citations to support its entries. This study examines the phenomenon of using hadîths as linguistic evidence in the Arabic language, introduces Kürâ'al-Naml and *al-Munajjad fî al-luğa*, and provides an in-depth analysis of the methodology employed in the work for utilizing hadîths as evidence, as well as a comprehensive evaluation of the hadîths referenced within the text.

Keywords: Arabic Language, Kürâ'al-Naml, Kürâ', Istishhâd with Hadîth, *al-Munajjad fî al-luğa*, Lexicography, Polysemy.

Giriş

Arap dili çalışmalarında kullanılan temel yöntemlerden biri olan istishâd, Kur'ân âyetleri, fasih Arap şiiiri ve hadisler gibi güvenilir dil kaynaklarından alıntı yaparak dil kurallarını ve anlamı belirleme amacı taşımaktadır. Ancak hadislerle istishâd meselesi, dilciler arasında çeşitli tartışmalara yol açmış ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlk dönem nahiv âlimleri, hadisleri şevâhid olarak kullanmaya biraz mesafeli yaklaşırken; lugat âlimleri istishâd kaynağı olarak hadislerden daha fazla yararlanmışlardır. Bu nedenle sözlüklerde, nahiv eserlerine göre daha fazla sayıda hadise şevâhid olarak rastlanmaktadır. Hicri üçüncü yüzyıl sonlarında Mısır'da yaşamış lugat âlimlerinden biri olan Kürâunneml'in *el-Münecced fi'l-luğa* isimli sözlüğü de şevâhid olarak hadis içeren sözlüklerden biridir. *el-Münecced fi'l-luğa*, hicrî üçüncü yüzyıl sonlarında telif edilmiş geniş kapsamlı bir müşterek lafız sözlüğüdür. Klâsik dönem sayılabilecek bir dönemde telif edilen bu sözlük, istishâd malzemesi olarak yaklaşık 15 hadis içermektedir. *el-Münecced fi'l-luğa* ile ilgili literatür incelendiğinde, sözlüğün şevâhidini genel olarak ele alan çalışmalar tespit edilmiş, ancak sözlükte şevâhid olarak başvuru olan hadisleri ve müellifin yöntemini detaylı şekilde inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türkçe literatürde ise bu sözlükle alakalı herhangi bir çalışma olmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, Kürâunneml'in *el-Münecced fi'l-luğa* adlı sözlüğünde istishâd kaynağı olarak kullandığı hadisler incelenecek, istishâd yöntemi tespit edilmeye çalışılacaktır. Makalede dilde hadislerle istishâdın tarihsel gelişiminden bahsedilecek, *el-Münecced fi'l-luğa* ile müellifi Kürâunneml tanıtılacak ve sözlükte alıntılanan hadisler tek tek ele alınarak müellifin hadisleri hangi

maddelere ve anlamlara delil olarak kullandığı ayrıntılı bir şekilde ortaya konacaktır.

1.Arap Dilinde Hadisle İstishâd Olgusu

Arap dilinde istishâd, bir nahiv kuralını, dilsel bir yapıyı ya da bir lafzın vaz' edildiği mânâyı doğrulamak ve desteklemek amacıyla fesâhat açısından belirli şartları taşıyan, daha kesin ve doğru olduğu ortaya konulmuş ve kabul görmüş kaynaklardan alıntı yapmak olarak tanımlanabilir.¹ İstishâd (إستشهاد) kelimesinin sülâsi kökü olan "şehide" (شهد) den gelen ve ism-i fâil olan şâhid (شاهد) kelimesi, sözlükte "bildiğini açıklayan" anlamındadır.² Bu kelimenin çoğulu olan (شواهد) şevâhid, bir terim olarak Arap dil biliminde, dil kurallarının istinbâtı ve lafızların anlamının tespiti için kullanılan, Kur'ân âyetleri, hadisler ya da fasih olduğuna güvenilen Araplardan gelen şiir ve nesir türündeki örnekler verilen addır. Nahiv ve lugat âlimlerinin bir yöntem olarak bu malzemeleri kullanması ise istishâd (إستشهاد) olarak adlandırılmaktadır.³

Hicrî ilk asırlarda hadislerin istishâd malzemesi olarak kullanılıp kullanılmayacağı şeklinde teorik bir tartışma bulunmamaktadır. Ancak Kur'ân âyetleri ve fasih Arap şiiri kadar sık kullanılsa da ilk dönem dilcileri tarafından hadislerle de istishâd yapıldığı görülmektedir.⁴ Nitekim Hâlîl b Aḥmed, (ö. 175/791) temel nahiv kaynaklarından biri olarak kabul edilen *Kitâbu'l-cümel* isimli eserinde, birkaç hadisle de olsa istishâd yapmıştır.⁵ Hâlîl b Aḥmed'in öğrencisi Sîbeveyhi'nin de (ö.180/796) *el-Kitâb* isimli eserinde istishâd amaçlı kullanılmış yedi hadis vardır.⁶ Kûfe okulunun önde gelen dilcilerinden Ferrâ'nın (ö. 207/822) *Me'ân'l-Kur'ân*'ında da hadisle istishâd örneklerine

¹ İsmail Durmuş, "İstishâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/397.

² Ebû el-Ḥasan 'Alî b. İsmâ'il b. Sîde, *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭu'l-a'zâm, thk. 'Abdülḥamîd Hendâvî (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2000), 4/181.*

³ Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. et-Ṭayyib b. Muḥammed eş-Şarkî, *Tahrîrür-rivâye fî takrîri'l-Kifâye, thk. 'Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Dâru'l-'ulûmi li't-ṭibâ'ati ve'n-neşr, 1983), 95.*

⁴ Mehmet Reşit Özbalıkcı, *Kur'ân ve Hadisin Arap Gramerindeki Rolü* (İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2007), 239.

⁵ Hâlîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî, *el-Cümel fî'n-naḥv, thk. Faḥru'd-dîn Kâbâve (Beyrût: Mü'essesetü'r-risâle, 1995), 132,135,250.*

⁶ Ebû Bişr 'Amr b. 'Oşmân Sîbeveyhi, *el-Kitâb, thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), 1/74, 1/327, 2/32, 2/80, 2/393, 3/268, 4/116.*

rastlanmaktadır.⁷ Yine Basra okulu dilcilerinden Müberred, (ö.285/898) *el-Kâmil* isimli eserinde hadisle istîşhâdda bulunmuştur.⁸

Hicrî ilk dört asırdaki sistematik sözlükler incelendiğinde, bu sözlüklerde istîşhâd amaçlı kullanılmış hadislerin azımsanmayacak sayıda olduğu görülmektedir. Hâfîl b. Ahmed, sistematik sözlüklerin ilki sayılan *Kitâbu'l-'ayn*'ında yüzlerce hadisi istîşhâd amaçlı kullanmıştır.⁹ Benzer şekilde, *el-Bâri' fî'l-luğa*¹⁰ *Cemheretü'l-luğa*¹¹, *es-Şihâh*¹² *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*,¹³ *Dîvânü'l-edeb*¹⁴ gibi erken dönemdeki sistematik sözlüklerde de kayda değer miktarda hadise istîşhâd malzemesi olarak yer verilmiştir. Dolayısıyla bu asırlarda özellikle sözlükçülerin hadisle istîşhâda daha yatkın oldukları anlaşılmaktadır.¹⁵ Sözlükçülerin hadisle istîşhâd konusunda nahivcilere göre daha esnek bir tutum sergilemelerinin, onların dilde değişmez bir kural inşâ etmekten ziyâde, lafızların mânâlarını kayıt altına almayı amaçlamalarından kaynaklandığı söylenebilir.¹⁶ Zirâ sözlük telifinin amacı, herhangi bir dönemde ortaya çıkmış ve lafzın anlam evrenine katılmış tüm mânâları kayıt altına almaktır. Hadisle istîşhâd konusunda nahivciler ve sözlükçüler arasındaki ayrışmanın nedeni, hadislerin kullanım amacındaki bu farklılık olabilir. Bir diğer neden ise nahiv kurallarının daha sabit ve değişmez olmaları, bu nedenle daha az sayıda şevâhid ile istinbât edilebilmeleridir. Buna karşın lafızların vaz' edildiği anlamlar daha çeşitli ve değişken olabilmektedir. Bu durum, lafızların tüm anlamlarını tam

⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ', *Me'ânî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî Muḥammed 'Alî Neccâr (Kâhire: Dâru'l-kütübî'l-Mısrıyye, 1955), 1/266, 1/280, 2/59, 3/64.

⁸ Ebû'l-'Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Kâmil fî'l-luğa*, thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm (Kâhire: Dâru'l-fikrî'l-'Arabî, 1997), 1/208, 2/213, 4/11, 4/22.

⁹ Hâfîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. İbrâhîm es-Sâmîrîrâî Mehdî el-Mahzûmî (Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-hilâl, t.y.), 1/237, 2/318, 3/379, 4/132, 6/170, 8/385.

¹⁰ Ebû 'Alî İsmâ'îl b. el-Kâsım el-Kâlfî, *el-Bâri' fî'l-luğa*, thk. Hâşim eṭ-Ṭa'ân (Beyrût: Dâru'l-ḥadâratî'l-'Arabiyye, 1975), 217, 458, 497, 585.

¹¹ Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḥasen b. Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî (Beyrût: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1987), 1/169, 1/178, 1/397, 1/522.

¹² İsmâ'îl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulgaffûr 'Aṭṭâr (Beyrût: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1987), 2/718, 4/486, 5/791, 5/902.

¹³ İbn Fâris Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn (b.y.: Dâru'l-fikr, 1979), 1/90, 2/110, 3/65, 4/326.

¹⁴ Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm b. el-Hüseyn el-Fârâbî, *Mu'cemu Dîvânü'l-edeb*, thk. Ahmed Muḥtâr 'Ömer (Kâhire: Müessesetü dâru's-şâ'bi li's-şahâfeti ve't-ṭibâ'ati ve'n-neşr, 2003), 1/138, 2/64, 3/56, 3/284.

¹⁵ Sa'îd el-Efgânî, *Fî uşûli'n-nahv* (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1987), 49.

¹⁶ Ahmed Kâmeş, "el-Ḥadîşü'n-Nebeviyyü şâhiden luğaviyyen fî'l-mu'cemâti'l-ḳadîmeti mine'l-'Ayn ile'l-Lisân", *Mecelletü Câmî'ati'l-Emîr 'Abdulkâdir li'l-'ulûmi'l-İslâmiyyeti* 32/1 (2018), 187.

olarak ortaya koyabilmek için daha fazla sayıda ve daha çeşitli istişhâd malzemesinin kullanılmasını gerektirmiştir.

Arap dilcileri arasında, hadisle istişhâd konusundaki tartışmaların, nahivde hadisle istişhâdın yaygınlaştığı hicrî yedinci yüzyılda başladığı kabul edilmektedir.¹⁷ İlk dönem dilcileri, hadislerle istişhâd yapılıp yapılmayacağı ile alakalı herhangi bir görüş belirtmemekle beraber, eserlerinde hadisleri istişhâd malzemesi olarak sınırlı sayıda kullanmışlardır. Ancak ilk dönem dilcilerinin konuyla ilgili olumlu ya da olumsuz bir görüş bildirmemiş olmaları, sonraki dönemlerde nahivde hadislerle istişhâd konusunda farklı görüşlerin ve tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dilde hadislerle istişhâd edilemeyeceği konusunda üç farklı görüş mevcuttur. Bir kısım dilciler hadisle istişhâdı câiz görmezken bazıları câiz olduğunu belirtmiştir. Bu konudaki üçüncü görüş ise hadisle istişhâdın belirli kurallar çerçevesinde câiz olabileceği şeklindedir.¹⁸

Hadisle istişhâdı câiz görmeyenler, bu görüşlerini hadislerin lafız ile değil mânâ ile aktarılması ihtimâli, râviler arasında Arap olmayan kişilerin bulunması ve ilk dönem âlimlerinin hadisle istişhâdı tercih etmemesi iddiaları üzerine temellendirmişlerdir.¹⁹ Bu konudaki tartışmaları başlatan kişinin İbnu'z- Zâic (ö.680/1281) olduğu kabul edilmektedir.²⁰ İbnu'z- Zâic'e göre ilk dönem dilcilerinin hadisle istişhâda mesafeli oluşunun sebebi, hadislerin mânâ ile rivâyet edilmesine cevaz verilmesidir. Bu nedenle erken dönem dilcileri istişhâd için fasih Araplardan gelen dil malzemesini ve Kur'ân âyetlerini tercih etmişlerdir. Bununla beraber İbnu'z-Zâic, Hz. Peygamber'in Arapların en fasihi olduğunu ve mânâ ile rivâyete cevaz verilmemiş olsaydı hadislerin istişhâd açısından en uygun malzeme olacağını da belirtmiştir.²¹

Hadisle istişhâd hakkında olumsuz görüşlerini daha keskin bir dille ifade eden Ebu Hıyyân el-Endelusî, (ö.745/1344) hadisle istişhâda sıklıkla başvurması nedeniyle İbn Mâlik'i (ö. 672/1274) eleştirmiş, müteakaddim ve müteahhir dil ulemâsının hadisle istişhâdı tercih etmediğini ifade etmiştir. Erken dönem

¹⁷ Hıdice el-Hadışi, *Mevkıfu'n-nuhât mine'l-ihticâc bi'l-hadisi's-şerîf* (Irak: Dâru'r-râşid, 1981), 16.

¹⁸ Nilüfer Kalkan Yorulmaz, *Hicrî İlk Üç Asır Arap Dili ve Belagatı Kaynaklarında Rivayet Sistemi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017), 16-17; Nusretin Bolelli, "Nahivde Hadisle İstişhâd Meselesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5-6 (1987), 166.

¹⁹ Efğânî, *Fî uşûli'n-naḥv*, 47-48.

²⁰ Özbalkıç, *Kur'ân ve Hadisin Arap Gramerindeki Rolü*, 205.

²¹ Ebu'l-Faḍl Celâlüddîn 'Abdurrahmân es- Suyûṭî, *el-İktirâḥ fî uşûli'n-naḥv*, thk. 'Abdulhakîm 'Aṭiyye (Dimaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2006), 46.

dilciler arasında hadisle istişhâdın yaygın olmadığı şeklindeki bu iddia, hadisle istişhâdın câiz görülmemesinin nedenlerinden biri sayılmaktadır.²²

Hadisle istişhâdın câiz olduğunu belirtenler ise, Hz. Peygamber'in fesâhati konusunda bir şüphe bulunmaması, hadislerin belli bir rivâyet zinciri ile aktarılması ve ilk dönem dil âlimlerinin yer yer hadisle istişhâd yapması şeklindeki gerekçelerle hadisleri güvenilir bir istişhâd malzemesi olarak görmüşlerdir.²³ Bu görüşte olanların başında İbn Mâlik ve Rażî el-Esterâbâdî (ö. 688/1289'dan sonra) gelmektedir.²⁴

Hadisle istişhâdın belirli şartlara bağlı olarak câiz olabileceğini öne sürenler ise lafız ile aktarıldığı kesin olan sahih hadislerle istişhâd yapılabileceğini belirtmişlerdir. *el-İktirâh* isimli eserinde dilcilerin hadisle istişhâd ile ilgili tartışmalarını aktaran Suyûţî, (ö. 911/1505) hadisle istişhâdın Hz. Peygamber'den lafzen nakledilmiş hadislerle mümkün olacağını; ancak böyle hadislerin kısa hadisler olup sayılarının oldukça az olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak Suyûţî, hadislerin çoğunun mânâ ile rivâyet edilmesi ve râvîler arasında Arap olmayan unsurların varlığı nedeniyle hadislerin lafızlarının değişmiş olabileceğini de ifade etmiştir.²⁵

Bu tartışmalar gözden geçirildiğinde, dilde hadisle istişhâd probleminin odak noktasının, Hz. Peygamber'den mânen aktarılan hadislerin lafızlarının nahiv kuralları için bir kaynak olup olamayacağı ikilemi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu tartışmaların ortaya çıktığı dönemin öncesinde de hadisler, istişhâd için öncelikli tercih edilen bir malzeme olmasa da çeşitli dil kitaplarında kendine yer bulmuştur. Anlaşılan o ki hadisler, dilciler ve özellikle lugat âlimleri tarafından Hz. Peygamber'den lafzen ya da mânen aktarılıp aktarılmaması tartışmalarının ötesinde, belli bir coğrafyada ve dönemde yaşayan insanların kullandığı dili yansıtan ve bu nedenle Arap dili açısından bilgi ve kanıt değeri olan metinler olarak görülmüştür.

İlk asırlardan itibaren dilciler arasında hadislerin istişhâd malzemesi olarak görece daha az kullanılmasının nedenlerinden biri, hadislerin Arap şiirine ve Kur'ân âyetlerine göre kaynak özelliği açısından üçüncü sırada olmasıdır. Zirâ ilk dönemlerden itibaren hicrî 150. yıla kadarki fasih Arap şiirinin istişhâd amaçlı kullanımı temel bir kuraldı ve güvenilir bir edebî kaynak olan Arap şiiri sözlükçüler ve nahivciler için önemli bir arşiv konumundaydı.²⁶ Lafzen rivâyeti

²² Suyûţî, *el-İktirâh fî uşûli'n-nahv*, 44.

²³ Özbalıkcı, *Kur'ân ve Hadisin Arap Gramerindeki Rolü*, 209-210.

²⁴ el-Ĥadîsî, *Mevkifu'n-nuĥât mine'l-iĥticâc bi'l-hadîsi's-şerîf*, 22.

²⁵ Suyûţî, *el-İktirâh fî uşûli'n-nahv*, 43.

²⁶ Soner Gündüzöz, "Arapça Sözlükbilimi ve Sözlük Çalışmaları", *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*, ed. İsmail Güler (İstanbul: İSAM yayınları, 2014), 26.

ve fesâhati konusunda bir şüphe olmayan, tüm kırâatleri ile istîshâd edilebileceği konusunda icmâ' bulunan²⁷ Kur'ân-ı Kerîm de istîshâd malzemesi açısından oldukça zengindi. Dolayısıyla hadisler, Arap dili açısından, Arap şiiri ve Kur'ân âyetlerinin ardında yer alan bir istîshâd malzemesi haline gelmiştir.

2. Kürâunneml'in Hayatı ve İlmî Kişiliği

Kürâunneml'in tam adı Ebu'l- Hasan 'Alî b. el- Hasan b. el- Hüseyin el-Hünâî el-Ezdî (ö. 310/922) dir. Kaynaklarda, kısa boylu, engelli ya da farklı bir görünüşe sahip olması sebebiyle "karınca bacak"²⁸ anlamına gelen "كرع النمل" "Kürâunneml" diye bilinmekte, kısaca "Kürâ'" diye bahsi geçmektedir.²⁹ Ezd kabilesine ve ataları Hünâe b. Mâlik³⁰ ve Devs b. 'Adnân'a nisbesi sebebiyle ayrıca el-Ezdî, el-Hünâî, ed-Devsî, diye de tanınır.³¹

Biyografik kaynaklar, Kürâunneml'in hayatına dair detaylı bilgi içermemektedir. Ulaşılan bilgiler, onun hicrî üçüncü yüzyılın ikinci çeyreğinde Mısır'da doğduğuna, yaşadığına ve İbn Düreyd (ö. 321/933) ile çağdaş olduğuna işaret etmektedir.³²

Kürâ', Mısır'daki ilk sözlükçülerden biri sayılmakta olup özellikle Mısırlı, Mağribli ve Endülüslü dilcileri etkilemiştir. Daha sonraki dönemlerde telif edilen sözlükler Kürâ'dan pek çok alıntı içermektedir. Kürâ' ayrıca *et-tertibü'n-nuṭṭi* olarak bilinen telaffuza dayalı alfabetik sistemi ilk kullananlardan biridir. Kürâ', eserlerinde ayırım yapmadan Basra ve Kûfe okullarına mensup dilcilerden alıntı yaptığı için³³ onun hangi okula mensup olduğu konusunda farklı değerlendirmeler vardır. Müellifin Basra okulundan olduğunu belirtenler

²⁷ Suyûtî, *el-İktirâh fi uşûli'n-naḥv*, 73.

²⁸ Hâlîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-ayn*, 1/199.

²⁹ Cemâlüddîn 'Ali b. Yusuf el-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuḥât*, nşr. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm (Kâhire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî, 1986), 2/240; Hayruddîn b. Maḥmûd b. Muḥammed ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikin* (Beyrût: Dâru'l-'ilm li'l-melâ'în, 2002), 4/272.

³⁰ Mâlik b. Fehm el-Ezdî ve oğlu Hünâe b. Mâlik, Umman bölgesine yerleşen ilk Yemenliler olarak kabul edilmektedir. Babasının yanında Acemlerle savaşmış olan Hünâe, Umman'da saygı gören ağırbaşlı hükümdarlardan biri olarak bilinmektedir. Sâlim b. Humûd es-Siyâbî el-İbâzî, *İs'âfü'l-a'yân fi enşâbi ehli Ummân*, thk. Maḥmûd Sa'îd eṭ-Tantâvî (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1965), 90-91.

³¹ Ebû 'Abdullâh Yâkût b. 'Abdullâh er-Rûmî Yâkût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-'udebâ: İrsâdu'l-erîb 'ilâ ma'rifeti'l-edîb*, thk. İḥsân 'Abbâs (Beyrût: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1993), 4/573; Ebu'l-Ferec Muḥammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muḥammed b. İshâk İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Rızâ Teceddüd (Beyrût: Dâru'l-ma'rife, 1971), 91-92.

³² Yâkût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-'udebâ*, 4/573.

³³ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 10.

olduğu gibi³⁴ Kûfe okuluna mensup olduğu görüşünü benimseyenler de mevcuttur.³⁵ Fakat Kürâunneml'in eserlerinde hem Basra hem de Kûfe okullarına mensup diltelerin görüşlerini aktarması, onun belirli bir okula bağlı kalmaktansa, daha çok iki okulun birleştiren bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir.³⁶

Kaynaklarda Kürâ'ın hocaları, ilmî çalışmaları ve seyahatleri hakkında da yeterli bilginin olmadığı tespit edilmiştir. Ancak eserlerinde alıntı yaptığı iki isim yer almakta ve bu kişilerin Kürâ'ın hocası olma ihtimali bulunmaktadır. Bu kişilerden biri Ebû 'Ali Aḥmed b. Ca'fer ed-Dîneverî,³⁷ (ö.289/902) diğeri Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk el-İşfahânîdir.³⁸ (ö.287/900).

Dilbilim ve sözlükçülük alanında birçok eser verdiği belirtilen Kürâunneml'in, bu çalışmalarından sadece üçünün günümüze ulaştığı tespit edilebilmiştir. Bu eserler, *el-Müntehab*,³⁹ *el-Mücerred*⁴⁰ ve bu çalışmanın konusu olan *el-Münecced fi'l-luğa*dır. Kaynaklarda Kürâ'ın eserleri olarak isimlerinden bahsedilen, ancak günümüze ulaşmamış olduğu düşünülen eserleri ise şunlardır:

³⁴ Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuḥât*, 2:240.

³⁵ İbnü'n -Nedîm, *el-Fihrist*, 91.

³⁶ Seyf b. Sâlim b. Fuḍayl el-Muskerî, "Bejne'l-mezhebeyn: Kürâ'unneml enmûzecen", *'Alâmu ve menâhicü fî şinâ'ti'l-mu'cemiyyeti: Kürâ'unneml ve cühuduhü'l-luğavîyyeti nemûzecen*, Ed. Komisyon ('Ummân: Meṭâbi'u vizâratî'l-i'lâm, 2022), 24.

³⁷ Ebu'l-Ḥasen 'Alî b. el-Ḥasen el-Hünâî Kürâunneml, *el-Müntehab min ğarîb-i kelâmi'l-'Arab*, thk. Muḥammed b. Aḥmed el-'Ömerî (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, 1989), 705, 687.

³⁸ Kürâunneml, *el-Müntehab min ğarîbi kelâmi'l-'Arab*, 726, 728, 756, 778; Ebu'l-Ḥasen 'Ali b. el-Ḥasen el-Hünâî Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, thk. Dâhî 'Abdulbâkî Aḥmed Muḥtâr Ömer (Kâhire: 'Âlemü'l-kütüb, 1988), 362.

³⁹ Kürâunneml, *el-Müntehab min ğarîbi kelâmi'l-'Arab*, 45.

⁴⁰ Ebu'l-Ḥasen 'Alî b. el-Ḥasen el-Hünâî Kürâunneml, *el-Mücerred fi ğarîbi kelâmi'l-'Arab ve luğâtiha*, thk. Muḥammed b. Aḥmed el-'Ömerî (Mekke: Mektebetü's-şakâfeti'd-dîniyye, 1992), 31.

*el-Münadđad*⁴¹ *el-Evzân*⁴² *el-Münemnem*, *el-Muntađam*, *el-Müveşşâ*, *el-Mu'avvef*,⁴³ *el-Muşahhâf*, *el-Munazzam*, *Emsiletü'l-ğarîb 'alâ vezni'l-ef'âl*,⁴⁴ *el-Ferîdâ*⁴⁵ *el-Mücehhed*,⁴⁶ *Lehce fi'l-luğa*.⁴⁷

3. *el-Münecced fi'l-luğa*

el-Münecced fi'l-luğa, hicrî üçüncü yüzyılın sonunda Kürâunneml tarafından telif edilmiş bir müşterek lafız sözlüğüdür. Esere isim olarak seçilen münecced, (مُنَجَّد) “düzenlenmiş⁴⁸ ölçülüp tartılmış”⁴⁹ anlamlarına gelmektedir. Günümüze ulaşabilmiş en eski ve kapsamlı müşterek lafız sözlüklerinden biri olan *el-Münecced fi'l-luğa*'da⁵⁰ yaklaşık 850 madde işlenmektedir. Kendi içerisinde altı bölüme ayrılan sözlüğün ilk beş bölümünün her biri, farklı bir konudaki müfredâtı derlemiş ve bu bölümleri içerdikleri sözcüklerin dâhil olduğu anlam alanlarına göre başlıklandırılmıştır. Altıncı bölüm ise *et-tertibü'n-nuţķ*⁵¹ de denilen telaffuza dayalı alfabetik sistem ile telif edilmiştir. Sözlüğün bölümlerinin isimleri; *baştan ayağa vücut organları*,⁵² *canlı türleri*,⁵³ *kuşlar ve benzerleri*,⁵⁴ *silahlar*,⁵⁵ *gökyüzü ve aşağısındakiler*⁵⁶ *yeryüzü ve üzerindeki*⁵⁷

⁴¹ Yâķût el-Ĥamevî, *Mu'cemu'l-'udebâ*, 4/573.

⁴² Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuĥât*, 2/240.

⁴³ Cemâlüddîn Muĥammed b. Ya'kûb Firûzâbâdî, *el-Bulğa fî terâcimi e'immeti'n-naĥv ve'l-luğa* (Dımaşķ: Dâru Sa'deddîn li't-ĥibâ'ati ve'n-neşr ve't-tevzî', 2000), 207.

⁴⁴ Yâķût el-Ĥamevî, *Mu'cemu'l-'udebâ*, 4/573.

⁴⁵ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 92.

⁴⁶ Ebu'l-Fađl Celâlüddîn 'Abdurrahmân es-Suyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luġaviyyîn ve'n-nüĥât*, thķ. Muĥammed Ebû Fađl İbrâhîm (Beyrût: el-Mektebetü'l-'asriyye, 1981), 2/158.

⁴⁷ İsmail Paşa el-Baġdâdî, *Hediyyetu'l-'ârifîn: Esmâu'l-müellifîn ve âşâru'l-muşannifîn* (İstanbul: Müessesetü't-târîĥi'l-'Arabî, 1951), 1/676.

⁴⁸ Cemâluddîn Muĥammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâr-u şâdir, 1993.), 3/416.

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3/418.

⁵⁰ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 18.

⁵¹ Ĥüseyn Naşşâr, *el-Mu'cemu'l-'Arabi: Neş'etuhû ve taĥavvuruhû* (Ķâhîre: Dâru'l-Mışr littibâ'ati, 1988), 65.

⁵² Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 30.

⁵³ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 59.

⁵⁴ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 84.

⁵⁵ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 98.

⁵⁶ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 102.

⁵⁷ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 107.

şeklindedir. Sözlük Ahmed Muhtâr 'Ömer ve Dâhî 'Abdulbâkî tarafından 1976 yılında tahkik edilerek yayımlanmıştır⁵⁸

4. el-Münecced fi'l-luğa' da Kullanılan Hadisler

4.1. ومنه الحديث المرفوع : «ليس في الجبهة صدقة»

“Atta sadaka (zekât) yoktur.”

Kürâ' organ isimlerinden oluşan birinci bölümdeki bu hadisi zikrederken “منه والحديث المرفوع” ifadesini kullanarak hadisin Hz. Peygamber'e atfedildiğini belirtmiştir. Müellifin kısmen alıntılacağı bu hadis, الجبهة maddesinin “at” anlamına gelişine şahid gösterilmiştir.⁵⁹ Ebû 'Ubeyd el-Ğaşım b. Sellâm'ın (ö. 224/838) aktardığı hadisin tam metni; «لَيْسَ فِي الْجَبْهَةِ وَلَا فِي الْكُسْعَةِ وَلَا فِي النَّحَةِ صَدَقَةٌ» şeklinde.⁶⁰

4.2. وجاء في الحديث أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكَلْتَنَا الصَّبْغُ»، عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَئِزُّ ذَلِكَ أَخُوفٌ عَلَيْكُمْ عِنْدِي: أَنْ تُصَبَّ عَلَيْكُمْ الدُّنْيَا صَبًّا». اللَّهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى

Nebî (sav)'e bir adam gelerek, “Ey Allah'ın Resûlü, kuraklık bizi mahvetti.” dedi. Bunun üzerine Nebî (sav), “Bundan daha çok korktuğum şey, dünya nimetlerinin üzerinize bolca dökülmesidir.” buyurdu.⁶¹

Bu hadis, sözlüğün canlı türlerinden bahsedilen ikinci bölümündeki الصَّبْغُ maddesinin “sıkıntı ve kuraklık” anlamını delillendirmek için kullanılmıştır. Müellif, maddeyi eş anlamlıları olan الشِدَّةُ ve الجَدْبُ kelimeleri ile açıklamış, ardından ilgili hadisi zikretmiştir.⁶²

Sözlüğün yeryüzü ve onun üzerindeki isimli altıncı bölümündeki maddelere istîşhâd edilen hadisler şunlardır:

⁵⁸ İsmail Durmuş, “Kürâunneml”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/ 561.

⁵⁹ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 31.

⁶⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. 'Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed 'Abdülkâdir 'Atâ (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003), 4/199; Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Ğarîbu'l-Hadîs*, thk. Hüseyin Muhammed Şeref (Kâhire: el-Hey'etü'l-'âmmeti li şu'ûni'l-meğâbi'i'l-Emîriyye, 1984), 1/122.

⁶¹ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-muşannef fi'l- eĥâdîs ve'l-âşâr*, thk. Hamd b. 'Abdillâh el-Cum'a, Muhammed b. İbrâhîm el-Lehîdâ (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2004), 8/137.

⁶² Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 63.

4.3. وَرَوَى عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ - وَقَدْ أَصَابَتِ النَّاسَ زَلْزَلَةٌ -: «أَزَلَّتِ الْأَرْضُ أَمْ بِي أَرْضٌ؟»⁶³

İbn ‘Abbâs’dan gelen bir rivâyete göre, bir defasında deprem meydana gelmiş ve bunun üzerine İbn ‘Abbâs: “Yeryüzü mü sarsıldı yoksa ben mi titriyorum?” buyurmuştur.⁶³

İbn ‘Abbâs’dan aktarılan bu mevķûf hadis⁶⁴ الأَرْضُ maddesinin “titreme ve sarsıntı” anlamına şâhid olarak kullanılmıştır. Kürâ‘, bu kelimenin “insanın titremesi” anlamına geldiğini belirtmek için “titreyen adam” anlamındaki “رَجُلٌ” ifadesini örnek vermiştir.⁶⁵

4.4. وَمِنْهُ قَوْلُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ لَهُ: «أَلَا تَسْتَعْمَلُنِي كَمَا اسْتَعْمَلْتَ فَلَانًا؟» فَقَالَ: «إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أَثْرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الْحَوْضِ.»

Ensârdan bir adamın Nebî (sav)’e, “Beni de falancayı görevlendirdiğin gibi görevlendirmez misin?” diye sorması üzerine Hz. Muhammed ona “Siz benden sonra adam kayırmalarla karşılaşacaksınız. O halde benimle havuz başında buluşana kadar sabredin” diye cevap verdi.⁶⁶

Müellif bu hadisi الأَثْرَةُ maddesine şâhid olarak getirmiştir. Kürâ‘, kelimeyi “arkadaşını bir konuda diğerlerinden üstün tutmak, ona özel bir ayrıcalık tanımak” şeklinde tanımladıktan sonra söz konusu hadisi kullanarak bu anlamı delillendirmiştir.⁶⁷

4.5. وَمِنْهُ الْحَدِيثُ الْمَرْفُوعُ حِينَ أَنْزَلَتْ عَلَيْهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - سُورَةَ: {أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ}: «فَجَاءَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرَعْدُ بَوَادِرِهِ فَقَالَ: زِمْلُونِي زِمْلُونِي.»

“Allah Rasulü (sav)’e kendisine ‘Alaķ Sûresi’ nin birinci âyeti⁶⁸ {أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ} nâzil olduğunda titreyen omuz etleriyle gelmiş ve “Beni örtün, beni örtün” demiştir.⁶⁹

Hadis kaynaklarında ise bu hadis, فَرَجَعَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ تَرَعْدُ بَوَادِرِهِ، حَتَّى دَخَلَ عَلَى خَدِيجَةَ، şeklinde geçmektedir.⁷⁰ Müellif, bu hadisi البَادِرَةُ maddesinin anlamlarından birini açıklamak için kullanmıştır. Kürâ‘ kelimenin çoğul formunun بَوَادِرٍ olduğunu belirttikten sonra, sözcüğü “omuz ile boyun arasındaki

⁶³ ‘Abdullâh b. Muħammed b. ‘Abdilberr en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thķ. Sâlim Muħammed ‘Aķâ Muħammed ‘Alî Mu’avviķ (Beyrût: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 2000), 2/418.

⁶⁴ İsnadın Hz. Peygamber’e ulaşmadan sahâbîde durması veya durdurulması. Abdullah Aydınli, “Mevķuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/437.

⁶⁵ Kürâunnemli, *el-Münecced fi’l-luĝa*, 108.

⁶⁶ Ebû ‘Abdullâh Muħammed b. İsmâ’il b. İbrâhîm el-Buĝârî, *Şaĝîhu’l-Buĝârî*, thķ. Muştafa Dîb el-Buĝâ (Dımaşķ: Dâru İbn Keşîr; Dâru’l-Yemâme, 1993), “Fezâ’ilü’ş-şâĝâbe”, 38 (No: 3581).

⁶⁷ Kürâunnemli, *el-Münecced fi’l-luĝa*, 112.

⁶⁸ el-‘Alaķ 96/1.

⁶⁹ Buĝârî, “Kitâbu’t-Tefsîr”, 444 (No. 467).

⁷⁰ Buĝârî, “Kitâbu’t-Tefsîr”, 444 (No. 467).

et parçasına verilen isim” şeklinde anlamlandırmıştır. Bu maddeye şâhid olarak kullandığı yukarıdaki hadisi zikrederken pek çok yerde yaptığı gibi cümleye “ومنه الحديث المرفوع”⁷¹ ifadesiyle başlamıştır.

4.6. «تابِعنا الأعمالَ فلم نَجِدْ شيئاً أبلغَ في طلبِ الآخرةِ من الرُّهدِ فيِ ومنه حديثُ أبيِ واقدِ اللَّيْثِيِّ: «الدنيا».

Ebû Vâkıd el-Leysi'den rivâyet edilmiştir ki: “Amellerimizi sürekli ve özenle yaptık, inceledik ve ahireti kazanmanın dünyadan uzak durmak kadar etkili başka bir yolunu bulamadık.”⁷²

Kürâ', burada تَابِع fiilinin “takip etme, özenle yapıp sağlamaştırma” şeklindeki anlamını açıklamış, fiili تَابِع الرَّجُلِ عَمَلَهُ (Adam işini takip etti/özenle yaptı.) şeklinde cümle içinde kullanmış ve söz konusu mevķûf hadisi şâhid olarak zikretmiştir.⁷³

4.7. «جَدَبَ عَمْرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ السَّمَرَ بَعْدَ عَتَمَةٍ.»

“Ömer bin Haţţâb (r.a) gece sohbetini ayıplamıştır.”⁷⁴

Kürâ bu mevķûf hadisi “ayıpladı” anlamındaki جَدَب fiiline şâhid olarak kullanmıştır. Müellif öncelikle الْجَدْبُ maddesinin anlamlarından birinin “kusur” olduğunu açıklamış, sonrasında kelimenin ism-i fâil ve fiil formunun جَائِبٌ ve جَدَبٌ olduğunu belirtmiştir.⁷⁵

4.8. «ومنه الحديثُ المرفوع: «إِنَّكَ إِذَا جَعْتَنَ دَفَعْتَنَ، وَإِذَا سَبَيْتَنَ خَجَلْتَنَ.»

“Siz aç kaldığınızda zavallı görünür, doyduğunuzda ise kibirlenirsiniz.”⁷⁶

Bu hadis, müellif tarafından الْخَجَلُ sözcüğünün “zenginlik anında yaşanan şımarma ve kibir” anlamına delil olarak gösterilmiştir. Müellifin merfû'

⁷¹ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-Luğa*, 136.

⁷² Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. 'Ali el-Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, thķ. Muhammed Zağlûl (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2000), 7/385.

⁷³ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-Luğa*, 148.

⁷⁴ Ebû 'Alî İsmâ'îl b. el-Ķâsim el-Ķâlî, *Şuzûru'l-Emâlî en-Nevâdir* (Ķâhire: Dâru'l-kütübi'l-Mışriyye, 1926), 1/95.

⁷⁵ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-Luğa*, 163.

⁷⁶ Ebu'l-Fađl Celâlüddîn 'Abdurrahmân es-Suyûtî, *ez-Ziyâdât 'alâ'l-Mevzû'ât*, thķ. Râmiz Hâlid Hâc Hasen (Riyad: y.y., 2010), 2/669.

olduğunu belirttiği, ancak sıhhatiyle ilgili bilgi vermediği bu hadisin,⁷⁷ kaynaklarda mevzû⁷⁸ olarak geçtiği görülmektedir.⁷⁹

4.9. وفي الحديث: « إن قَبْلَ الدَّجَالِ سِنِينَ خَدَاعَةٌ. »⁸⁰

“Deccâl'den önce aldatıcı yıllar olacaktır.”⁸⁰

Müellif خَدَعَ fiilinin “azaldı” anlamına geldiğini belirtmiş, daha sonra الرِّيقُ خَدَعَ (tükürük azaldı) şeklindeki cümle içinde kullanarak, tükürüğün azaldığında yoğunlaştığını ve yoğunlaştığında ise kötü koktuğunu belirtmiştir. Kürâ’, metafor olarak kullandığı bu açıklamaların ardından, hadis olarak zikrettiği « إِنَّ » « إِنَّ أَمَامَ الدَّجَالِ سِنِينَ خَدَاعَةٌ » ifadesini, Deccâl'in gelmesinden önceki yıllarda zekâtın azalacağı şeklinde açıklamıştır.⁸¹ Hadis kaynaklarında bu hadis « إِنَّ أَمَامَ الدَّجَالِ سِنِينَ خَدَاعَةٌ » şeklinde geçmektedir.⁸²

4.10. ومنه الحديث: « مَنْ يَأْتِ سُدَّ السُّلْطَانِ يَقْمُ وَيَقْعُدُ. »⁸³

“Sultan kapılarına gelen, ayakta bekler ve oturur.”⁸³

Müellifin hadis olarak zikrettiği bu mevzû rivâyet, السُّدَّةُ kelimesinin "kapı" anlamına gelişine istişhâd amaçlı kullanılmıştır.⁸⁴ Ebû ‘Ubeyd’den aktarılan bu rivâyette, Ebu’d-Derdâ’nın (ö. 32/652?) Mu’âviye’nin (ö.60/680) kapısına gelmesinden, fakat girmesine izin verilmemesinden bahsedilmektedir. Bunun üzerine Ebu’d-Derdâ’ şöyle demiştir: *“Kim sultanın kapısına gelirse, ayakta bekler ve oturur. Kim kapalı bir kapı bulursa, onun yanında genişçe açılmış başka bir kapı bulur. Dua ederse kabul edilir, isterse ona verilir.”⁸⁵*

4.11. « ومنه الحديث: « كان خَيْرَ شريكٍ، لا يُشارِي ولا يُمارِي. »⁸⁶

“O en hayırlı ortaktı; tartışmayan ve inatlaşmayan biriydi.”⁸⁶

⁷⁷ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 187.

⁷⁸ M. Yaşar Kandemir, “Mevzû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/493.

⁷⁹ Suyûtî, *ez-Ziyâdât ‘alâ’l-Mevzû’ât*, 2/669.

⁸⁰ Ebû ‘Abdullâh Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî Aḥmed b. Ḥanbel, *Müsnedü’l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*, thḳ. Şu’ayb el-’Arna’ût, ‘Âdil Murşid v.dğr (Beyrût: Mü’essesetü’r-Risâle, 2001), 21/25.

⁸¹ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 188.

⁸² Aḥmed b. Ḥanbel, *Müsnedü’l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*, 21/25.

⁸³ Kâsım b. Sellâm, *Ġarîbu’l-Ḥadîs*, 5/169.

⁸⁴ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 224.

⁸⁵ Kâsım b. Sellâm, *Ġarîbu’l-Ḥadîs*, 5/169.

⁸⁶ Ebû Bekr ‘Abdullâh b. Muḥammed İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, thḳ. ‘Âdil b. Yûsuf el-’Azzâzî, Aḥmed b. Ferîd el-Mezîdî (Riyad: Dâru’l-Vaṭan, 1997), 2/350.

Bu hadis “tartıştı/mücâdele etti” anlamındaki شَارَى fiili için şâhid olarak kullanılmıştır. Müellif bu fiili شَارَيْتُهُ (Onunla tartıştım.) şeklinde cümle içinde kullanmış, eş anlamlısı olan لَاجَجَ fiili ile açıklamış, ardından, yukarıdaki hadisi zikretmiştir.⁸⁷ Bu hadis, kaynaklarda; «كُنْتُ شَرِيكِي فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَكُنْتُ خَيْرَ شَرِيكٍ لَا تُدَارِيَنِي لَا تُدَارِيَنِي» şeklinde geçmektedir. Buna göre, Hz. Muhammed'in ticaret ortağı olan Sâib b. Ebu's-Sâib şöyle demiştir: “Ey Allah'ın Resûlü! Câhiliye döneminde sen benim ortağımdın ve sen en hayırlı ortaktın. Ne bana hile yapardın ne de benimle inatlaşırdın.”⁸⁸

4.12. وفي الحديث « شَرِكَةٌ عِنَانٌ ».

Kürâunneml'in hadis olduğunu belirterek küçük bir parçasını zikrettiği mevkuf bir rivâyette⁸⁹ geçen bu ifade “dizgin” anlamına gelen عِنَان maddesinde şâhid olarak kullanılmıştır. Kürâ', “شَرِكَةٌ عِنَانٌ” ifadesine, “iki kişinin ortak olarak ticaret yapması” şeklinde anlam vermiştir. عِنَان kelimesi de buradaki iki kişiyi temsil etmektedir, çünkü dizgin iki şerit halindedir.⁹⁰

4.13. ومنه الحديث: « لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلَا كَثْرَ ».

“Meyvede ve hurma ağacının öz suyunda hırsızlık için el kesme yoktur”⁹¹

Bu hadis الكَثْرَ maddesinin “hurma ağacının gövde kısmından çıkan öz” şeklindeki anlamına şâhid olarak kullanılmıştır. Müellif, önce maddenin anlamını eş anlamlısı olan الجَمَار ile açıklamış, kelimenin tekil formunun كَثْرَةٌ olduğunu belirtmiş ardından söz konusu hadisi zikretmiştir.⁹²

4.14. ومنه الحديث المرفوع: « لَيْسَ عَلَى مُخْتَفٍ قَطْعٌ ».

“Mezar soyguncusuna el kesme cezası yoktur”⁹³

Hadis kaynaklarında tespit edilemeyen bu rivâyet, müellif tarafından hadis olduğu belirtilerek المَخْتَفِي kelimesinin “mezar soyguncusu” anlamına geldiğini belirtmek için kullanılmıştır. Kürâ' önce bu kelimeyi açıklamak için sık sık yaptığı gibi sözcüğün eş anlamlısı olan النَّبَّاس kelimesini kullanmış, ardından yukarıdaki

⁸⁷ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 234.

⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, 2/350.

⁸⁹ Ebu'l-Hüseyn Zeyd b. 'Alî Zeyne'l-âbidîn b. el-Hüseyn b. 'Alî b. Ebî Tâlib, *Müsnedü'l-İmâm Zeyd*, nşr. 'Abdü'l-'azîz el-Bağdâdî (Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, t.y.), 254.

⁹⁰ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 271.

⁹¹ Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muḥammed Şâkir, Fu'âd 'Abdulbâkî (Mısır: Şirketü Muştafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1975), “Hudûd”, 19 (No: 1449).

⁹² Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 318.

⁹³ Ebû Hafız Sirâcüddîn 'Ömer b. İshâk el-Gaznevî, *el-Gurretü'l-münîfe fi tahkîki ba'zî mesâ'ili'l-İmâm Ebî Hanîfe* (Müessesetü'l-kütübî's-şekâfiyye, 1986), 164.

hadisi kelimenin bu anlamına şâhid olarak göstermiştir.⁹⁴ Rivâyet, dil kitapları⁹⁵ dışında, fıkıh kitaplarında geçmektedir.⁹⁶

4.15. وفي الحديث في زَمْزَمَ: «إنها هَزْمَةٌ جَبْرِيْلُ.»

“Zemzem kuyusu Cibril’in açtığı çukurdur.”⁹⁷

Müellif, kısmen alıntılacağı bu hadisi “çukur haline gelmiş yer” anlamındaki هَزْمَةٌ kelimesini açıklamak için kullanmıştır. Kürâ’ öncelikle هَزْمَةٌ kelimesini açıklamış, yukarıdaki hadisi kelimenin bu anlamına delil göstermiş, ardından bu hadisteki söz konusu kelimenin çukur anlamına geldiğini, “Cibril ayağıyla yere vurdu ve oradan su fıskırdı.” şeklinde açıklamıştır.⁹⁸ Hadis, dil kitaplarında bu versiyonuyla,⁹⁹ hadis kaynaklarında ise « وَهِيَ هَزْمَةٌ جَبْرِيْلُ » şeklinde yer almaktadır.¹⁰⁰

5. el-Münecced fi’l-luğa’nın Hadisle İstîşhâd Yöntemi

Müellif Kürâ’, el-Münecced fi’l-luğa’da bulunan diğer istîşhâd malzemelerinin sayısı göz önüne alındığında, en az hadislerle istîşhâd etmiştir. Sözlükte müellif tarafından hadis olduğu belirtilerek kullanılan 15 şevâhidin bulunduğu görülmektedir. Müellif hadisleri alıntılarken, hadislerin senedi ve sıhhati ile alakalı bilgi vermemekle beraber, bazen hadisin merfû¹⁰¹ olduğunu belirtmiş bazen de râvî ismi zikretmiştir. Kürâ’ istîşhâd için genel olarak kısa hadisler kullanmış, bazı hadislerin bağlamı bozulmayacak şekilde sadece ilgili kısmını zikretmiş, alıntı yaptığı yerlerin tamamında kullandığı şevâhidin hadis olduğunu belirtecek şekilde cümleye “و منه الحديث”, “و في الحديث”, gibi ifadelerle başlamıştır. Müellif, kullandığı bazı hadisleri hadis kaynaklarında geçtiği şekliyle değil, bazı lafız değişiklikleri ile zikretmiştir. Eserdeki hadislerin özellikleri incelendiğinde, bir kısmının güvenilir hadis kaynaklarında geçtiği, bazısının mevzû’ hadis,

⁹⁴ Kürâunneml, el-Münecced fi’l-luğa, 327.

⁹⁵ Ebû Hayyân ‘Alî b. Muhammed Ebû Hayyân et-Tevhîdî, el-Beşâir ve’z-Zeğâir, thk. Vedâd el-Kâdî (Beyrût: Dâru Şâdir, 1988), 2/92.

⁹⁶ Gaznevî, el-Gurretü’l-münîfe, 164.

⁹⁷ ‘Alî b. ‘Ömer Dârekuṭnî, Sünenü’l-d-Dârekuṭnî, thk. Şu’ayb el-Arnâvût (Beyrût: Mü’essesetü’r-Risâle, 2004), 3/354.

⁹⁸ Kürâunneml, el-Münecced fi’l-luğa, 356.

⁹⁹ Ebû Manşûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, Tehzîbu’l-luğa, thk. Muhammed ‘Avd Mir’ab (Beyrût: Dâru İhyâ’it-turâsî’l-‘Arabî, 2001), 6/95; Ebû el-Hasan ‘Alî b. İsmâ’il b. Sîde, el-Muḥaşşas, thk. Halîl İbrâhim Ceffâl (Beyrût: Dâru İhyâ’it-turâsî’l-‘Arabî, 1996), 3/29.

¹⁰⁰ Dârekuṭnî, Sünenü’l-d-Dârekuṭnî, 3/354.

¹⁰¹ Abdullah Aydın, “Merfû”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/180.

bazılarının da mevkuף rivâyet olduğu görölmektedir. Müellif ayrıca kaynaklarda hadis olarak geçmeyen bir rivâyeti de hadis olarak zikretmiştir.

el-Münecced fi'l-luğa hakkında bazı kaynaklar, onun hadisle istîşhâd yapan ilk sözlük olduğu yönünde bilgiler içermektedir.¹⁰² Fakat daha erken dönemlerde hadisle istîşhâd yapan sözlüklerin varlığı bu iddianın doğru olmadığını düşündürmektedir.

Müellifin, hadisle istîşhâd ettiği maddeleri neye göre seçtiği ve bu konuda hangi kriterleri esas aldığı belirsizdir. Örneđin müellif, sözlüğün *canlı türleri* isimli ikinci bölümündeki النَّسْنَس (nesnâs) maddesinin ana anlamını “Avlanıp eti yenen bir tür yabanî hayvandır. İnsan biçiminde olup, insan gibi konuşabilmektedir. Tek gözlü, tek bacaklı ve tek kolludur.” şeklinde detaylı bir biçimde açıklamış, fakat buna herhangi bir şâhid kullanmamıştır.¹⁰³ Ancak bu kelime, Ebû Hureyre'den (ö. 58/678) aktarılan bir hadiste, ذَهَبَ النَّاسُ وَبَقِيَ النَّسْنَسُ (İnsanlar gitti, geriye nesnâslar kaldı)¹⁰⁴ şeklinde geçmektedir. Kürâ', bu maddeye söz konusu hadisle istîşhâd edebilecekken etmemeyi tercih etmiştir.

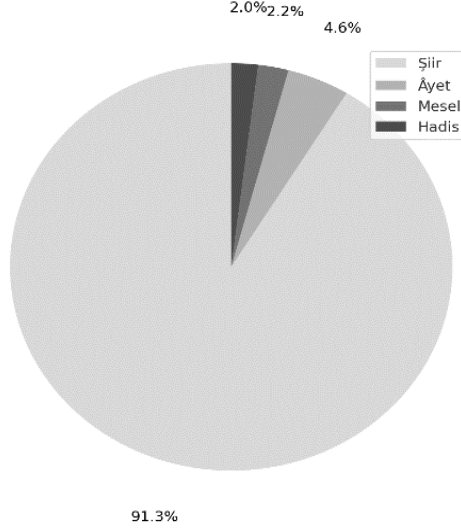
Kürâ'ın kullandığı hadislerin sözlükteki dağılımı incelendiğinde, bir tanesinin *baştan ayağa vücut organları* isimli birinci bölümde, birinin *canlı türleri* isimli ikinci bölümde, on üç tanesinin *yeryüzü ve onun üzerindeki* isimli altıncı bölümde yer aldığı görölmektedir. Bu bölümler dışında kalan bölümlerde hadisle istîşhâd yapılmamıştır. Bu dağılımın muhtemel nedeni, son bölümde diğer bölümlere göre daha fazla madde bulunması ve bu bölümün çok çeşitli anlam alanlarından sözcükler içermesidir. Bir diğer neden ise ilk beş bölümün anlam alanlarına göre ayrılmış konulu sözlük özelliğinde olması nedeniyle bu anlam alanlarında kullanılan kelimelerin geçtiği hadislerin sayıca azlığı olabilir.

Müellifin, sözlükte kullandığı istîşhâd malzemesinin çoğu Arap şiiirdir. Eserde yaklaşık 700 yerde şiiirle istîşhâd yapıldığı görölmektedir. Bunun dışında sözlükte yaklaşık olarak 32 âyet, 17 mesel ve 15 hadisin istîşhâd amaçlı kullanıldığı görölmektedir. Sözlükteki şevâhidin oransal olarak dağılımı şu şekildedir:

¹⁰² Durmuş, “Kürâunneml”, 561.

¹⁰³ Kürâunneml, *el-Münecced fi'l-luğa*, 83.

¹⁰⁴ Ebû Hureyre'den şöyle nakledildi: “İnsanlar gitti, geriye nesnâs kaldı.” Kendisine, “Nesnâs nedir?” diye sorulduğunda şu cevabı verdi: “İnsanlara benzeyen, ancak insan olmayan varlıklardır.” Ebû Bekr Aħmed b. Hüseyn b. 'Ali el-Beyhakî, *Kitâbu'z-zühdi'l-kebir*, thk. 'Amir Aħmed Haydar (Beyrût: Müessesetü'l-kütübi's-şekâfiyye, 1996), 123.

Hadislerin sözlükteki istişhâd malzemeleri arasında küçük bir yer tutması ve Kürâ'ın hadislerle istişhâda fazla yer vermemesi, onun hadisle istişhâd konusunda çekincesi olduğu izlenimini uyandırsa da, bu durumun gerçeği yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Zirâ sözlükteki maddeler için istişhâd edilen Kur'ân âyetleri de sınırlı sayıdadır. Ayrıca müellifin istişhâd için seçtiği hadisler incelendiğinde, hadislerin sıhhati ya da senedi ile alakalı belli bir kriter gözetmediği görülmektedir. Dolayısıyla dilde hadisle istişhâdı câiz görmeyenlerin iddialarının aksine, Kürâ'ın hadislerin mânen rivâyet edilmesini bir sorun olarak görmediği, bu nedenle kullandığı az sayıdaki hadis için bile seçici davranmadığı söylenebilir. Müellifin hadisle istişhâd konusundaki yaklaşımının, hadislerle bir sözlük bilimci gözüyle bakmak, sıhhatlerinden ve senetlerinden bağımsız olarak, hadisleri bir lafzın vaz' edildiği mânâyı açıklayan dil malzemesi olarak kullanmak şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sözlükçüler, nahivcilerin aksine hadisleri bir kural ortaya koymak için değil, lafızların anlamını desteklemek için kullanmış ve bu nedenle sözlüklerin içerisine dâhil etmişlerdir. Bu noktada Kürâunneml'in de hadisleri, lafızların anlamlarını ortaya koymak için destekleyici bir öge olarak kullandığını söylemek daha doğru olacaktır.

SONUÇ

Arap dilinde hadisle istişhâd konusundaki tartışmaların hicrî yedinci yüzyılda başladığı kabul edilmektedir. Söz konusu tartışmalara bakıldığında, dilde hadisle istişhâda sıcak bakmayanların gerekçelerinden birinin erken dönemde Arap dili ile ilgili eserler veren müelliflerin hadisle istişhâda mesafeli durdukları iddiasıdır. Bu iddia özelinde, ilk dönem dilcilerinin eserleri incelendiğinde, kullandıkları hadislerin sayısının diğer istişhâd malzemelerinin sayısına göre gerçekten de

daha az olduğu görülmektedir. Fakat eserlerin telif amacı ve türü göz önüne alındığında, nahivcilerin ve sözlükçülerin hadisle istîşhâd konusunda farklı yaklaşımlar sergilediği anlaşılmaktadır. Zirâ sözlükler, nahiv eserleri gibi bir kural inşâ etmek için değil, lafızların vaz' edildiği anlamların tespiti için telif edildiklerinden sözlük müellifleri kelimelerin anlamlarını tespit için hadisle istîşhâda nahivcilerden daha fazla başvurmuşlardır. Nitekim Halîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-ayn*'inde çok sayıda hadisle istîşhâd yapmışken, nahiv eseri olan *Kitâbu'l-cüme'l*'de birkaç hadis istîşhâdı ile yetinmiştir.

Kürâunneml, hicrî üçüncü yüzyılda, hadisle istîşhâd konusundaki tartışmaların henüz öne çıkmadığı bir dönemde Mısır'da yaşamış ve Arap sözlük bilimi ile ilgili çalışmalar yapmış bir dilcidir. Mısır'daki ilk sözlük yazarlarından biri olan Kürâ', farklı coğrafyalardaki dilcileri etkilemiş ve kendisinden pek çok alıntı yapılmıştır. Müellifin günümüze ulaşan ve müşterek lafız sözlükleri kategorisinde olan *el-Münecced fi'l-luğa* isimli sözlüğü, hadis olarak zikredilmiş 15 şevâhid içermektedir. Hadislerin dışında müellif, sözlüğün maddeleri için yaklaşık olarak 709 beyit, 32 âyet ve 17 mesel ile istîşhâdda bulunmuştur. Bu dağılıma göre, eserde kullanılan şevâhid içinde sayıca en az olanın hadisler olduğu görülmektedir. Müellifin kullandığı hadisler incelendiğinde bazılarının güvenilir hadis kaynaklarında bulunduğu, bir kısmının mevkuḫ rivâyetler olduğu, bazılarının ise zayıf ya da mevzû hadisler arasında yer aldığı, bir tanesinin de hadis kaynaklarında geçmediği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak Kürâ', bazı hadislerin lafızlarını hadis kaynaklarında geçtiği şekilde zikretmemiştir. Bu verilerden, müellifin istîşhâd amaçlı kullandığı hadisleri seçerken hadislerin sıhhatini ya da Hz. Peygamber'den lafzen aktarılmış olmasını bir kriter olarak görmediği sonucu çıkmaktadır. Kürâ', bir sözlük bilimci olarak hadisleri sıhhatinden bağımsız, güvenilir, geçerli ve anlamı destekleyici bir dil malzemesi olarak görmüş, kelimelerin anlamlarını tespit etmede ve kayıt altına almada bu malzemedен yararlanmıştır. Arap dili ilimlerinin her biri, dili farklı bir açıdan ele almakta ve kendine özgü bir amaca hizmet etmektedir. Bu durum, dildeki istîşhâd malzemesinin işlevi ve kullanımının farklılık göstermesine yol açmıştır. Bu nedenle, Arap sözlükçülüğü, nahiv ve diğer Arap dili ilimleri bağlamında, hadislerin bir dil malzemesi olarak istîşhâd amaçlı kullanımıyla ilgili daha fazla karşılaştırmalı çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, 'Âdil Murşid v.dğr. 50 Cilt. Beyrût: Mü'essesetü'r-risâle, 2001.
- Aydınli, Abdullah. "Merfû". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/180-181. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Aydınli, Abdullah. "Mevkûf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/437-438. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Bağdâdî, İsmail Paşa el-. *Hediyetu'l-'ârifin: Esmâ'u'l-müellifin ve âsâru'l-muşannifin*. 2 Cilt. İstanbul: Müessesetü't-târîhî'l-'Arabî, 1951.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. 'Ali el-. *Kitâbu'z-zühdi'l-kebîr*, thk. 'Âmir Ahmed Haydar. Beyrût: Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, 1996.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. 'Ali el-. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed 'Abdülkâdir 'Ağâ. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. 'Ali el-. *Şu'abu'l-îmân*. thk. Muhammed Zağlûl. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, 2000.
- Bolelli, Nusrettin. "Nahivde Hadisle İstîşâd Meselesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5-6 (1987), 165-175. <https://doi.org/10.15370/muifd.23777>.
- Buğârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buğârî el-. *Şahîhu'l-Buğârî*. thk. Muştafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Keşîr; Dâru'l-Yemâme, 1993.
- Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd el-. *Tâcu'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgaffûr 'Atfâr. Beyrût: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1987.
- Dârekuţnî, 'Ali b. 'Ömer. *Sünenü'd-Dârekuţnî*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût. 5 Cilt. Beyrût: Mü'essesetü'r-risâle, 2004.
- Durmuş, İsmail. "İstîşâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/397-398. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Durmuş, İsmail. "Kürâunneml". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/ 561-562. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Efgânî, Sa'îd el-. *Fî uşûli'n-nağv*. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1987.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-turâşî'l-'Arabî, 2001.
- el-Fârâbî, Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm b. el-Huseyn. *Mu'cemu Dîvânî'l-Edeb*. thk. Ahmed Muhtâr 'Ömer. 4 Cilt. Kâhire: Müessesetü dâru's-şâ'bi li's-şahâfeti ve't-ţibâ'ati ve'n-neşr, 2003.
- Ferrâ', Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-. *Me'ânî'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî Muhammed 'Alî Neccâr. 3 Cilt. Kâhire: Dâru'l-kütübî'l-Mışriyye, 1955.

- Fîrûzâbâdî, Cemâlüddîn Muḥammed b. Ya'kûb. *el-Bulğa fî terâcimi e'immeti'n-naḥv ve'l-luğa*. Dimaşk: Dâru Sa'deddîn li't-ṭibâ'ati ve'n-neşr ve't-tevzî', 2000.
- Ġaznevî, Ebû Ḥafş Sirâcüddîn 'Ömer b. İshâk el-. *el-Ġurretü'l-münîfe fî taḥkîki ba'zi mes'âli'l-İmâm Ebî Ḥanîfe*. Müessesetü'l-kütübi's-şekâfiyye, 1986.
- Gündüzöz, Soner. "Arapça Sözlükbilimi ve Sözlük Çalışmaları". *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*. ed. İsmail Güler. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.
- Ḥadîşî, Ḥadîce el-. *Mevkıfu'n-nuḥât mine'l-ihticâc bi'l-hadîsi's-şerîf*. Irak: Dâru'r-râşid, 1981.
- Ḥalîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî. *el-Cümel fî'n-Naḥv*. thķ. Faḥru'd-dîn Ḳabâve. Beyrût: Mü'essesetü'r-risâle, 1995.
- Ḥalîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l- 'ayn*. thķ. İbrâhîm es-Sâmîrrâî Mehdî el-Maḥzûmî. 8 Cilt. Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-hilâl, t.y.
- Ebû Ḥayyân 'Alî b. Muḥammed et-Tevḥîdî. *el-Beşâir ve'z-Zehâir*. thķ. Vedâd el-Ḳâdî. 10 Cilt. Beyrût: Dâru şâdir, 1988.
- İbâzî, Sâlim b. Ḥumûd es-Siyâbî el-. *İs'âfü'l-a'yân fî enşâbi ehl-i 'Ummân*. thķ. Maḥmûd Sa'îd eṭ-Ṭanṭâvî. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1965.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḥasen. *Cemheretü'l-luğa*. thķ. Remzî Münîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-ilm li'l-melâÿîn, 1987.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr 'Abdullâh b. Muḥammed. *el-Kitâbu'l-muşannef fî'l- eḥâdîs ve'l-âşâr*. thķ. Ḥamd b. 'Abdillâh el-Cum'a Muḥammed b. İbrâhîm el-Leḥîdâ. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2004.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr 'Abdullâh b. Muḥammed. *el-Müsned*. thķ. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî, Aḥmed b. Ferîd el-Mezîdî. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-vaṭan, 1997.
- İbn Fâris, Ebû'l-Ḥüseyn Aḥmed. *Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*. thķ. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muḥammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru şâdir, 1993.
- İbnü'n- Nedîm, Ebu'l-Ferec Muḥammed b. Ebî Ya'ḳûb İshâk b. Muḥammed b. İshâk. *el-Fihrist*. thķ. Rizâ Teceddüd. Beyrût: Dâru'l-ma'rife, 1971.
- İbn Sîde, Ebû el-Ḥasan 'Alî b. İsmâ'îl. *el-Muḥaşşaş*. thķ. Ḥalîl İbrâhîm Ceffâl. 5 Cilt. Beyrût: Dâru ihyâit-turâşî'l-'Arabî, 1996.
- İbn Sîde, Ebû el-Ḥasan 'Alî b. İsmâ'îl. *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭu'l-a'zam*. thķ. 'Abdülḥamîd Hendâvî. 11 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2000.
- İbn 'Abdilberr en-Nemerî, 'Abdullâh b. Muḥammed. *el-İstizkâr*. thķ. Sâlim Muḥammed 'Aṭâ Muḥammed 'Alî Mu'avviḍ. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2000.
- Ḳâlî, Ebû 'Alî İsmâ'îl b. el-Ḳâsım el-. *Şuzûru'l-Emâli en-Nevâdir*. 4 Cilt. Ḳâhire: Dâru'l-kütübi'l-Mışriyye, 1926.

- Kâfî, Ebû 'Alî İsmâ'îl b. el-Kâsım el-. *el-Bâri' fî'l-luğa*. thk. Hâşim eṭ-Ṭa'ân. Beyrût: Dâru'l-ḥaḍâratî'l-'Arabiyye, 1975.
- Kalkan Yorulmaz, Nilüfer. *Hicri İlk Üç Asır Arap Dili ve Belagatı Kaynaklarında Rivayet Sistemi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Kandemir, M. Yaşar. "Mevzû". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/493-496. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Kâmeş, Aḥmed. "el-Ḥadîşü'n-Nebeviyyü şâhiden luğaviyyen fî'l-mu'cemâti'l-ḳadîmeti mine'l-'Ayn ile'l-Lisân". *Mecelletü Câmî'ati'l-Emîr 'Abdulkâdir li'l-'ulûmi'l-İslâmiyyeti* 32/1 (2018), 185-208.
- Ḳâsım b. Sellâm, Ebû 'Ubeyd. *Ġarîbu'l-Ḥadîş*. thk. Hüseyin Muḥammed Şeref. 5 Cilt. Ḳâhire: el-Hey'etü'l-'âmmeti li şu'ûni'l-meṭâbi'i'l-Emîriyye, 1984.
- Kıfṭî, Cemâlüddîn 'Ali b. Yûsuf el-. *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuḥât*. nşr. Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrâhim. Ḳâhire: Dâru'l-fikr el-'Arabî, 1986.
- Kürâunneml, Ebu'l-Ḥasen 'Alî b. el-Ḥasen el-Hünâî. *el- Münteḥab min ğarîbi kelâmi'l-'Arab*. thk. Muḥammed b. Aḥmed el-'Ömerî. Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, 1989.
- Kürâunneml, Ebu'l-Ḥasen 'Alî b. el-Ḥasen el-Hünâî. *el-Mücerred fî ğarîbi kelâmi'l-'Arab ve luġâtiha*. thk. Muḥammed b. Aḥmed el-'Ömeri. Mekke: Mektebetü's-şakâfeti'd-dîniyye, 1992.
- Kürâunneml, Ebu'l-Ḥasen 'Ali b. el-Ḥasen el-Hünâî. *el-Münecced fî'l-luğa*. thk. Ḍaḥî 'Abdulbâkî Aḥmed Muḥtâr 'Ömer. Ḳâhire: 'Âlemü'l-kütüb, 1988.
- Müberred, Ebu'l-'Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-. *el-Kâmil fî'l-luğa*. thk. Muḥammed Ebû'l-Faḍl İbrâhîm. 4 Cilt. Ḳâhire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî, 1997.
- Muskerî, Seyf b. Sâlim b. Fuḍayl el-. "Beyne'l-mezhebeyn: Kürâ'unneml enmûzecen", *'Alâmu ve menâhicü fî şinâ'ti'l-mu'cemiyyeti: Kürâ'unneml ve cühûduhü'l-luġaviyyeti nemûzecen*. Ed. Komisyon. 'Ummân: Meṭâbi'u vizâratî'l-'ilâm, 2022.
- Naşşâr, Hüseyin. *el- Mu'cemu'l-'Arabi: Neş'etuhû ve taṭavvuruhû*. Ḳâhire: Dâru'l-Mışr littibâ'ati, 1988.
- Özbalıkçı, Mehmet Reşit. *Kur'ân ve Hadisin Arap Gramerindeki Rolü*. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2007.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân. *el-Kitâb*. thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn. 4 Cilt. Ḳâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988.
- Suyûṭî, Ebu'l-Faḍl Celâlüddîn 'Abdurrahmân es-. *Buġyetü'l-vu'ât fî ṭabakâti'l-luġaviyyîn ve'n-nuḥât*. thk. Muhammed Ebû Faḍl İbrâhîm. Beyrût: el-Mektebetü'l-'aşriyye, 1981.
- Suyûṭî, Ebu'l-Faḍl Celâlüddîn 'Abdurrahmân es-. *el-İktirâh fî uşûli'n-naḥv*. thk. 'Abdulḥakîm 'Aṭiyye. Dımaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2006.

- Suyûtî, Ebu'l-Faql Celâlüddîn 'Abdurrahmân es-. *ez-Ziyâdât 'alâ'l-Mevzû'ât*. thk. Râmiz Hâlid Hâc Hâsen. 2 Cilt. Riyad: y.y., 2010.
- Şarkî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muḥammed b. et-Ṭayyib b. Muḥammed eş-. *Tahrîrû'r-rivâye fî takrîri'l-Kifâye*. thk. 'Ali Hüseyn el-Bevvâb. Riyad: Dâru'l-'ulûmi li't-ṭibâ'ati ve'n-neşr, 1983.
- Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muḥammed b. 'Îsâ et-. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir, Fu'âd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Muşṭafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1975.
- Yâḳût el-Ḥamevî, Ebû 'Abdullâh Yâḳût b. 'Abdullâh er-Rûmî. *Mu'cemu'l-'udebâ: İrşâdu'l-erîb 'ilâ ma'rifeti'l-edîb*. thk. İhsân 'Abbâs. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1993.
- Zirikî, Hayruddîn b. Maḥmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dımeşķî ez-. *el-A'lâm: Ḳâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşriḳîn*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 2002.
- 'Alî Zeyne'l'âbidîn b. el-Hüseyn b. 'Alî b. Ebî Ṭâlib, Ebu'l-Hüseyn Zeyd b. *Müsnedü'l-İmâm Zeyd*. thk. 'Abdü'l'azîz el-Bağdâdî. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, t.y.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Şeyma Savaş (%50) – Ramazan Ege (%50)

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi”
kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and
Publication Ethics Directive” were followed
